

KALLA KRIGETS SLUT OCH IDEOLOGISK FÖRÄNDRING

Magnus Hagevi, Institutionen för statsvetenskap, Linnéuniversitetet
E-post | magnus.hagevi@lnu.se

Vänster-högerskalan har betecknats som en superfråga (Inglehart 1984). Med det menas att många uppfattar att de centrala politiska frågorna antingen kan ses vara till vänster eller till höger. Därmed blir vänster-högerskalan den dominerande ideologiska dimensionen i ett lands politik (Downs 1957). För många medborgare fungerar den som en genväg när de tänker om politik. Om en fråga, politiker eller ett parti relateras till vänster-högerskalan så har de fått den viktigaste ledtråden för att bilda sig en uppfattning om fenomenet ifråga. Därmed kan en person uppfatta frågan, politikern eller partiet som bra eller dåligt (Hagevi 2011). För ett politiskt parti kan en tydlig och konsekvent placering på vänster-högerskalan vara ett sätt att kommunicera sin ideologi och centrala ställningstaganden (Sartori 1976). För ett annat parti kan en förändring av medborgarnas uppfattning av partiets position på vänster-högerskalan vara ett sätt att vinna nya väljare (Downs 1957). Det är denna praktiska användning av vänster och höger i politiken som gjort vänster-högerskalan till en superfråga.

I svensk politik kan nästan alla väljare placera in sig själva på vänster-högerskalan, vilket vid en europeisk jämförelse är många (Mair 2007). Dessutom är enigheten om partiernas placering på vänster-högerskalan stor. Förvisso finns det undantag. Sverigedemokraternas väljare (och Sverigedemokraternas politiker) placerar detta parti

längre åt mitten jämfört med väljare som röstar på andra partier (Hagevi 2011). Men även med detta undantag är sambandet starkt och ihållande vad gäller svenska väljarnas självplacering på vänster-högerskalan och vilket parti de röstar på (Oscarsson & Holmberg 2013). Jämfört med andra europeiska politiska system är sambandet mellan väljarnas vänster-högerposition och deras val av parti mycket starkt (Holmberg & Oscarsson 2004). Det är därför av stort intresse att undersöka vad väljarnas uppfattning om sin placering på vänster-högerskalan betyder och vad som kan påverka denna uppfattning.

I denna artikel är avsikten att studera i vad mån kalla kriget har samband med väljarnas placering på vänster-högerskalan. Har denna delvis ideologiska konflikt mellan de båda supermakterna USA och Sovjetunionen samband med svenska väljares position på vänster-högerskalan?

Kalla kriget och människors relation till vänster-högerskalan

Med tanke på vänster-högerskalans centrala position i europeisk politik i allmänhet, och svensk politik i synnerhet, är det intressant att studera förändringar av människors placering på vänster-högerskalan. En sådan förändring kan bero på olika skiftningar i samhället. Detta har uppmärksammats av Peter Mair (2003) och Perry Anderson (2000). De argumenterar för att murens fall, Sovjetunionens upplösning och kalla krigets slut förändrade människors relation till vänster-högerskalan. Andersson framhåller att situationen för den moderna demokratin är ny då det för första gången sedan reformationen inte finns någon faktisk ideologisk motpol. I Sovjetunionens och kommunistblockets försvinnande har det liberala och marknadsorienterade Väst ingen socialistisk motpol:

”The Soviet bloc has disappeared. Socialism has ceased to be a widespread ideal. Marxism is no longer a dominant in the culture of the left. Even Labourism has largely dissolved. To say that these changes are enormous would be an under-statement” (Anderson 2000:5).

Mair framhåller att kalla krigets slut har återverkningar för hur viktig den inrikespolitiska konflikten mellan vänster och höger kan uppfattas vara.

”In both social and ideological terms, therefore, there is now less substantive opposition being expressed through process of party competition, and it is difficult to see how this process might be reversed in the foreseeable future... At the beginning of the new century, however, they may be stated with greater force and greater credence, in that they concern a period in which liberal capitalism has become triumphant, and in which most crucially, the Cold War has ended.”(Mair 2003:13).

Mair sammanfattar förhållandet mellan kalla kriget och vänster-högerskalan med att "the notion of politics as ideological conflict has now also ebbed away." (Mair 2003:13). Om murens fall, Sovjetunionens upplösning och det kalla krigets slut var en sådan avgörande förändring för den ideologiska spänningen mellan vänster och höger borde det även märkas bland svenska medborgares relation till vänster-högerskalan. Enligt Mairs idé borde det finnas ett samband mellan i vad mån medborgare gillar Väst respektive Öst och deras placering på vänster-högerskalan. Men Mair menar också att detta samband har minskat efter att kalla kriget tagit slut.

Frågan om kalla krigets betydelse för människors uppfattning om sin egen position på vänster-högerskalan analyseras i denna artikel genom att relatera kalla kriget-konflikten till nationalitet: amerikaner indikerar då Väst och ryssar indikerar Öst. Konkret analyseras sambandet mellan människors egen placering på vänster-högerskalan och i vad mån de gillar amerikaner och ryssar. För det första ska det finnas ett samband mellan grad av gillande av dessa båda nationaliteter och människors uppfattning om sin egen placering på vänster-högerskalan. Men efter kalla krigets slut kan till exempel människor till vänster gilla amerikaner mer och människor till höger kan gilla ryssar mer. Då ska, för det andra, sambandet mellan gillande av nationaliteter och vänster-högerposition ha minskat efter kalla krigets slut.

Men en förändring över tid kan även röra förändringar mellan generationer. Personer som haft sin huvudsakliga politiska primärsocialisation under kalla kriget bör vara mer präglade av denna konflikt än de vars politiska primärsocialisation till största del ägt rum efter kalla krigets slut. Bakgrunden är idén att människor tenderar att erhålla sina första politiska preferenser tidigt i livet, under primärsocialisationen, för att sedan bygga vidare på dessa. Därmed behålls i huvudsak de värderingar som erhållits under primärsocialisationen livet ut (Inglehart 1977; Denk 2009). I så fall kan personer vars politiska uppfattningar i huvudsak formats under primärsocialisationen under kalla kriget – *kalla kriget-generationen* – uppvisa ett starkare samband mellan synen av Väst (gillande av amerikaner) och Öst (gillande av ryssar) än yngre generationer – *efter kalla kriget-generationen*.

Finns det då inte nya ideologiska utmaningar som ifrågasätter Västs dominans? Måhända – någon kanske skulle vilja nämna det som kallats USA:s krig mot terrorismen – men inget av detta är en ideologisk kamp mellan två olika politiska system med kopplingar till vänster-högerskalan. Detta bör således inte påverka människors förhållande till vänster-högerskalan på det som Mair antar att kalla kriget gjorde. Förvisso finns annat som också kan inverka på människors placering på vänster-högerskalan (Demker 2015) och konflikten i kalla kriget är sannolikt inte den viktigaste orsaksförklaringen. Men det kan ge ytterligare en pusselbit över den ideologiska förändring som skett under de senaste decennierna.

Data, mätinstrument och design

Studien fokuserar på svenska väljarkåren, vilket bör betraktas som ett fall där vänster-högerskalan ses som viktig för individens förhållande till politik i allmänhet och partier i synnerhet (Holmberg & Oscarsson 2004). Artikelns empiriska material bygger på Surveyinstitutets undersökning Survey 2012 (Hagevi 2014) och, för att fånga förändringar över tid, SOM-institutets undersökning från 1999 (Lithner 2000). För Survey 2012 var antalet svarande 1544 personer (svarsandel 51,5 procent) och för SOM-undersökningen 1999 var antalet svarande 1703 personer (svarsandel 56,8 procent).

Den subjektiva vänster-högerskalan undersöks på samma sätt i Survey 2012 som i SOM-undersökningarna från 1999: "Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan vänster-högerskala?" Det var möjligt att använda sig av följande svar: "Klart till vänster" (1), "Något till vänster" (2), "Varken till vänster eller till höger" (3), "Något till höger" (4) och "Klart till höger" (5).

I Survey 2012 används en likalydande fråga från SOM-institutets mätning 1999 som behandlar inställning till olika nationaliteter. I båda undersökningarna löd frågan: "Var skulle du personligen placera följande nationaliteter på nedanstående skala?" Därefter nämndes bland annat "Ryssar" och "Amerikaner". Svarspersonerna kunde ange sina svar på en 11-gradig skala som gick från "Ogillar starkt" (0) till "Gillar starkt" (10) med "Varken gillar eller ogillar" i mitten (5). Det var också möjligt att för varje nationalitet ange "Ingen uppfattning". År 2012 svarade 24 procent "ingen uppfattning" angående amerikaner och 28 procent angående ryssar. År 1999 svarade 22 procent "ingen uppfattning" angående amerikaner och 30 procent angående ryssar. De som svarat "ingen uppfattning" ingår inte i analysen.

Förvisso hade det varit bättre att fråga i vad mån någon gillade landet (Sovjetunionen/Ryssland och USA), men en sådan studie med möjlighet att jämföra över tid finns inte. Att undersöka i vad mån svarspersonen gillar amerikaner och ryssar avser således vara en indikator för synen på de politiska system som USA och Sovjetunionen representerar. Ingen av mätningarna är genomförda under kalla kriget. Det innebär ytterligare ett antagande om att eventuellt agg mot till exempel Sovjetunionen dröjer sig kvar och spiller över i synen på Ryssland och, vilket är ytterligare ett antagande, på ryssar.

Spänningen mellan Väst och Öst under kalla kriget utgjordes av skillnaden i synen på de olika politiska systemen. Därför finns det anledning att studera differensen mellan svaren på frågorna om gillande av amerikaner och ryssar. En sådan

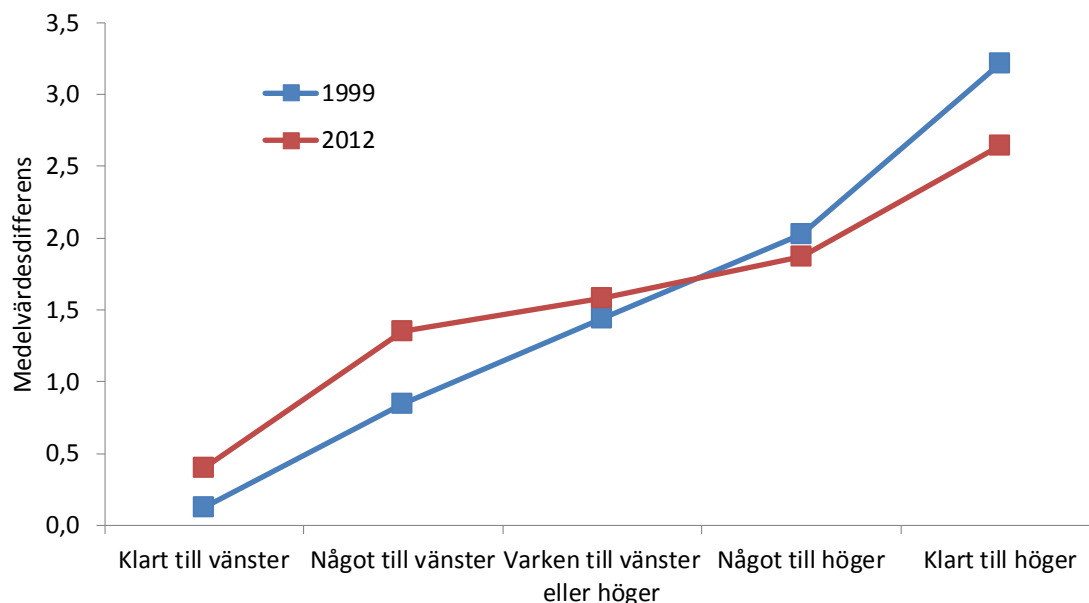
medelvärdesdifferens går från -10 (svarspersonerna gillar ryssar mer än amerikaner) till +10 (svarspersonerna gillar amerikaner mer än ryssar). Om medelvärdet för gillar-ogillar beräknas för amerikaner och ryssar var medelvärdet 6,1 för amerikaner och 4,6 för ryssar 1999. Det ger en medelvärdesdifferens på +1,5 ($6,1-4,6=1,5$), vilket visar att det i genomsnitt var vanligare att gilla amerikaner än ryssar. Motsvarande beräkning utifrån 2012 års data visar på samma tendens ($5,9-4,2=1,7$), även om medelvärdena minskat något för båda nationaliteterna.

Förändringar över tid kan dock även ske mellan generationer. I det följande är två generationer som analyseras: de som fyllt 18 år innan Sovjetunionens formella upplösning i december 1991 – dessa kallas för *kalla kriget-generationen* – och de som fyllde 18 år efter detta datum – dessa kallas för *efter kalla kriget-generationen*. För att ge stöd åt Mairs idé om kalla krigets försvagade betydelse för den ideologiska konflikten mellan vänster och höger ska sambandet mellan placering på vänster-högerskalan och gillande av amerikaner samt ryssar vara starkare i kalla kriget-generationen än i efter kalla kriget-generationen.

Gillande av amerikaner och ryssar i jämförelse med subjektiv vänster-högerskala

Om personer står till höger i politiken gillar amerikaner mer och ryssar mindre än personer som står till vänster i politiken får tanken om kalla krigets betydelse för vänster-högerpositionen stöd. I figur 1 redovisas medelvärdesdifferensen av gillande av amerikaner och ryssar. Lägre värden (-) innebär att svarspersonerna tenderar att gilla ryssar mer än amerikaner, högre värden (+) innebär att svarspersonerna tenderar att gilla amerikaner mer än ryssar.

Figur 1: Gillande av amerikaner och ryssar efter placering på vänster-högerskalan 1999 och 2012 (medelvärdesdifferens: gillande av amerikaner – gillande av ryssar).

Både 1999 och 2012 är det vanligare att svarspersonerna gillar amerikaner mer än ryssar. Minst skillnad i gillande av de olika nationaliteterna finns bland svarspersoner som står klart till vänster, medan skillnaden i gillande av de båda nationaliteterna ökar ju längre högerut som svarspersonerna befinner sig i politiken. De som står klart till höger tenderar att gilla amerikaner betydligt mer än ryssar. Men människor klart till vänster tenderar inte att gilla ryssar mer än amerikaner, utan tenderar att gilla de båda nationaliteterna ungefär lika mycket. Notera dock att lutningen på kurvan är betydligt brantare 1999 än 2012. Det tyder på att sambandet mellan å ena sidan gillande av amerikaner och ryssar och å andra sidan placering på vänster-högerskalan minskat mellan de båda undersökningsåren. Den minskade lutningen är speciellt stor där många av svarspersonerna (omkring 80 procent) befinner sig på vänster-högerskalan: något till vänster, varken till vänster eller till höger och något till höger. År 1999 är den medelvärdesdifferensen mer än ett skalsteg, medan den 2012 minskat till ett halvt skalsteg.

Resultatet visar på ett samband mellan å ena sidan gillande av amerikaner och ryssar och å andra sidan svarspersonens position på vänster-högerskalan: ju längre åt höger en person uppfattar sig vara, desto mer gillar vederbörande amerikaner och desto mindre gillar vederbörande ryssar. Den minskade lutningen av kurvan 2012 jämfört med 1999 pekar på att skillnaderna mellan hur människor till vänster och höger gillar amerikaner och ryssar minskar. Detta stödjer tanken att kalla krigets antagonister är relaterade till

svenskars position på vänster-högerskalan, men att sambandet försvagas efter kalla krigets slut.

Samband vid olika tidpunkter och inom generationer

I det följande genomförs en sambandsanalys av relationen mellan placering på vänster-högerskalan och gillande av amerikaner och ryssar. Allt eftersom minnet av kalla kriget bleknar antas sambandet mellan självplaceringen på vänster-högerskalan och gillande av amerikaner och ryssar minska. Som korrelationsmått används Pearsons r , vilket går från $-1,00$ (vilket innebär att människor till höger gillar ryssar mer och amerikaner mindre än människor till vänster) till $+1,00$ (vilket innebär att människor till höger gillar amerikaner mer och ryssar mindre än människor till vänster). För att kopplingen mellan kalla kriget och position på vänster-högerskalan ska få stöd bör korrelationen mellan placering på vänster-högerskalan och gillande av amerikaner och ryssar vara så positiv som möjlig (så nära $+1,00$ som möjligt). För att kalla krigets minskade betydelse allt eftersom åren går ska få stöd bör nämnda korrelation vara svagare 2012 jämfört med 1999.

En del av analysen delar upp svarspersonerna efter generationer: de som haft sin huvudsakliga politiska primärsocialisation under kalla kriget, och de vars primärsocialisation huvudsakligen ägt rum efter kalla krigets slut. Tanken är att korrelationen ska vara svagare inom efter kalla kriget-generationen än vad som är fallet för kalla kriget-generationen. Sambandet mellan gillande av nationaliteter och vänster-högerposition ska då vara starkast bland svarspersoner som tillhör kalla kriget-generationen, svagare bland dem som tillhör efter kalla kriget-generationen. I tabell 1 redovisas korrelationerna mellan självplacering på vänster-högerskalan och gillande av amerikaner och ryssar 1999 och 2012.

Tabell 1: Gillande av amerikaner och ryssar i relation till självplacering på vänster-högerskalan 1999 och 2012 (Pearsons r).

	2012	1999	Differens
Samtliga	+0,19 ¹	+0,30 ¹	-0,21
Efter kalla kriget-generationen	+0,12 ²	+0,15 ³	-0,03
Kalla kriget-generationen	+0,23 ¹	+0,32 ¹	-0,09
Differens mellan generationer	-0,11	-0,17	

I tabell 1:s första rad (där det står samtliga) går det att läsa att sambandet 2012 ($r=+0,19$) är lägre än sambandet 1999 ($r=+0,30$). Dels stödjer detta att det finns ett samband mellan placering på vänster-högerskalan och gillande av amerikaner och ryssar: ju längre högerut svarspersonerna befinner sig på vänster-högerskalan, desto mer

gillar de amerikaner i jämförelse med vad de gillar ryssar. Idén om kalla krigets minskade betydelse för vänster-högerkonflikten får också stöd då sambandet mellan 1999 och 2012 försvagas betydligt.

På andra och tredje raden i tabell 1 rapporteras korrelationerna inom efter kalla kriget-respektive kalla kriget generationen. Även nu försvagas korrelationerna över tid, låt vara en betydligt mindre förändring än vad som var fallet när samtliga studerades. Men vad som är intressant är att sambandet mellan placering på vänster-högerskalan och gillande av amerikaner och ryssar är starkare bland svars personer i kalla kriget-generationen än bland svars personer i efter kalla kriget generationen. Detta stödjer tanken att personer som haft sin huvudsakliga primärsocialisation under kalla kriget är mer påverkade av denna konflikt än personer som haft sin huvudsakliga primärsocialisation efter kalla kriget. Även nu tycks således kalla kriget inverkan på vänster-högerkonflikten ha en avtagande effekt allt eftersom tiden går.

Förändring över tid och mellan generationer

I det tredje och sista steget studeras förändringar över tid och mellan generationer vad gäller relationen mellan gillande av nationaliteter och självplacering på vänster-högerskalan. I denna del av analysen används multivariat regressionsanalys som genomförs på en sammanslagen datamängd besående av de båda undersökningarna från 1999 och 2012. Förutom de tidigare beskrivna variablerna subjektiv vänster-högerskala och skillnad mellan gillande av nationaliteter (amerikaner och ryssar) används nu också generation (kalla kriget-generationen=0, efter kalla kriget-generationen=1) och undersökningsår (1999=0, 2012=1).

Tabell 2: Effekten av gillande av amerikaner och ryssar, generation och undersökningsår på subjektiv vänster-högerskala (ostandardiserade regressionskoefficienter).

	Bivariat	Modell 1	Modell 2
Skillnad mellan gillande av nationaliteter	+0,10 ¹	+0,10 ¹	+0,07 ¹
Generation	+0,05	+0,03	+0,13 ²
År	0,00	+0,02	+0,06
År*skillnad mellan gillande av nationaliteter			-0,03
Generation*skillnad mellan gillande av nationaliteter			-0,07 ¹
Konstant		2,90 ¹	2,96 ¹
Justerad R ²		0,06 ¹	0,06 ¹

Låt oss först studera de bivariata relationerna. Alltjämt gäller att positiva estimat stödjer tanken att de som gillar amerikaner mer än ryssar tenderar att placera sig på höger sida i politiken. Så är också fallet (+0,10), även om effekten är att betrakta som svag. Detta stödjer tanken att kalla kriget är relaterad till människors uppfattning om sin egen position på vänster-högerskalan. Övriga estimat når inte upp till de gängse kriterierna för statistisk signifikans. Det finns inte något nämnvärt att tillägga utifrån modell 1, utan slutsatserna från de bivariata sambanden står sig.

Modell 2 inkluderar två interaktionsvariabler. Dessa används för att kunna jämföra effekten av gillande av nationaliteter på vänster-högerposition vid olika undersökningsår och mellan olika generationer. Den första interaktionsvariabeln *år*skillnad mellan gillande av nationaliteter* beaktar i vad mån effekten från undersökningen 2012 skiljer sig från motsvarande effekt undersökningen år 1999. Den andra interaktionsvariabeln *generation*skillnad mellan gillande av nationaliteter* beaktar i vad mån effekten från efter kalla kriget-generationen skiljer sig från motsvarande effekt från kalla kriget-generationen. Estimatet för år visar då effekten för undersökningen 1999, generation och skillnad mellan gillande av nationaliteter visar effekten för kalla kriget-generationen (för den sistnämnda variabeln visar effekten för undersökningen från 1999).

Vad gäller interaktionsvariabeln *år*skillnad mellan gillande av nationaliteter* ger den ingen effekt. Därmed skulle någon kanske vilja dra slutsatsen att betydelsen av kalla kriget-konflikten inte avtar över tid. Detta är dock felaktigt, för en sådan effekt finns men den tycks i stället vara bunden till den politiska socialisationen i efter kalla kriget-generationen. Beaktas effekten av *generation*skillnad mellan gillande av nationaliteter* är den negativ (-0,07). Således uppvisar efter kalla kriget-generationen minskad effekt (det vill säga ingen effekt alls) av gillande av de båda nationaliteterna på vänster-högerposition än kalla kriget-generationen gör. Effekten från skillnaden mellan gillande av nationaliteter är positiv (+0,07), vilket indikerar att kalla kriget-konflikten har effekt i den äldre generationen 1999.

Summa summarum innebär analysen i tabell 2 att skillnader i gillande av amerikaner och ryssar har samband med svarspersonernas vänster-högerposition. Detta samband är starkast bland personer som politiskt formats och haft sin primärsocialisation under kalla kriget, medan något samband inte kan noteras i efter kalla kriget-generationen. I denna mening får antagandet att kalla krigets konflikter inverkat på människors uppfattning om sin vänster-högerposition stöd.

Slutsatser

I svensk politik har vänster-högerskalan länge haft stor betydelse. Men enligt Peter Mair (2000) kastade också den internationella konflikten under kalla kriget sin skugga över inrikespolitiken i Sverige och andra Västeuropeiska länder. Enligt honom visade Sovjetunionen på ett socialistiskt alternativ till kapitalismen i väst. Men efter kalla kriget har, enligt Mair, den liberala kapitalismen triumferat. Därmed försvann en del av spänningen inom den nationella politiken mellan vänster och höger.

Föreliggande undersökning ger ett visst stöd för detta. Indikatorerna som visar på en mer positiv syn på Öst och mer negativ till Väst är relaterade till en position längre vänsterut i politiken. Likaså är en mer positiv syn på Väst och mer negativ till Öst relaterat till en position längre högerut i politiken. Detta gäller dock främst bland dem som i huvudsak hade sin politiskt formativa period – primärsocialisation – under kalla kriget. För personer som istället formats av politiken efter kalla krigets slut är sambandet mellan kalla krigets konflikt och den egna ideologiska placeringen till vänster eller höger närmast negligerbara.

Även om undersökningen ger ett visst stöd för Mairs antaganden så finns det skäl att påpeka att de uppmätta effekterna är mycket svaga. Det finns andra förklaringar till väljarnas position på vänster-högerskalan – till exempel klass – som är mer betydelsefulla (Demker 2015). Dessutom bygger effekterna av kalla kriget på flera antaganden som gör det möjligt att använda indikatorer på attityder till huvudaktörerna under kalla kriget. Dessa indikatorer är i vad mån svarspersonerna gillar amerikaner och ryssar och skillnaden i gillande av dessa nationaliteter. Bättre mått kan ge såväl starkare som svagare belägg för Mairs antaganden. Dessutom är de data som analyserats från undersökningar som genomfört efter kalla krigets slut. Därmed bygger analysen på antaganden om kvardröjande effekter av konflikten under kalla kriget. Med detta noterat är analysen – vad jag vet hitintills den enda – ändå ger ett stöd för att konflikten under kalla kriget tycks haft betydelse för den inrikespolitiska konflikten mellan vänster och höger.

Referenser

- Anderson, Perry. 2000. "Editorial: Renewals", *New Left Review*, 2(1):1-20.
- Denk, Thomas. 2009. *Politisk kultur*. Liber: Malmö
- Demker, Marie. 2015. "Sociala skiljelinjer och partisystem" i *Partier och partisystem*, red Magnus Hagevi. Lund: Studentlitteratur, s 21-32.
- Downs, Anthony. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row.
- Hagevi, Magnus. 2011. "Ideologier och värden" i *Den svenska väljaren*, red Magnus Hagevi. Umeå: Boréa, s 147-163.
- Hagevi, Magnus, 2014. "Survey 2012: Teknisk rapport", *Surveyjournalen*, 1(1):59-67.
- Holmberg, Sören & Henrik Oscarsson. 2004. *Väljare: Svenskt väljarbeteende under 50 år*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Inglehart, Ronald. 1977. *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald. 1984. "The Changing Structure of Political Cleavages in Western Society" i *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies: Realignment or Dealignment?*, red Russel J Dalton, Scott C Flanagan & Paul Allen Beck. Princeton: Princeton University Press, s 25-69.
- Lithner, Anders. 2000. "SOM-undersökningen 1999", i *Ljusnande framtid: SOM-rapport 22*, red Sören Holmberg & Lennart Weibull. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet, s 395-400.
- Mair, Peter. 2003. "Political Parties and Democracy: What Sort of Future?", *Central European Political Science Review*, 4(13):6-20.
- Mair, Peter. 2007. "Left-Right Orientations", i *The Oxford Handbook of Political Behavior*, red Russel J. Dalton & Hans-Dieter Klingeman. Oxford: Oxford University Press, s 206-222.
- Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg. 2013. *Nya väljare*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Sartori, Giovanni. 1976. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.